

УДК 342.4:347.1

Публікація: 31.05.2026

doi.org/10.30970/jcl.2.2026.7

Анна-Марія Лугова

Аспірантка кафедри конституційного права;
дослідниця-асистентка, Freshfields Bruckhaus Deringer LLP,
Дюссельдорф, Німеччина
ORCID ID: 0009-0006-5912-1159
E-mail: annamariialuhova@gmail.com

Подано до друку: 18.02.2026

Рецензія 1: 22.04.2026

Рецензія 2: 30.04.2026

Затверджено до друку: 11.05.2026

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ І ВЕРТИКАЛЬНИЙ ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СПІВВІДНОШЕННЯ

HORIZONTAL AND VERTICAL EFFECTS OF THE CONSTITUTION: METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THEIR INTERRELATION

Anna-Mariia Luhova

PhD Student, Department of Constitutional Law; Research Assistant,
Freshfields Bruckhaus Deringer LLP,
Düsseldorf, Germany

Abstract | This article explores the horizontal and vertical effects of the Constitution as two interrelated dimensions of its operation within modern legal systems. The traditional view of the Constitution as an instrument directed exclusively at public authorities is evolving in light of the development of human rights doctrine and the constitutionalization of private law. The relationship between the vertical and horizontal effects of the Constitution has been extensively analyzed by foreign scholars, including R. Kay, R. Alexy, E. Barak, S. Gardbaum, E. Chemerinsky, P. Ondrejek, J. Goodson, C. Schmidt, and others. In Ukrainian legal scholarship, similar aspects of the Constitution's impact on private law have been examined by O. Boryslavska, O. Skakun, O. Batanov, Yu. Todyka, O. Skrypnyuk, V. Pohorilko, S. Holovaty, and others. The vertical effect of the Constitution, grounded in its supreme legal authority and its capacity to shape the activities of public authorities, coexists with the horizontal effect, which manifests in the application of constitutional principles and guarantees to relationships among private actors. The purpose of this study is to clarify the scope, limits, and interplay of these two models of constitutional effect through a comparative legal analysis. The study finds that legal systems exhibit varying models of horizontal effect, ranging from limited application via general private law clauses to the recognition of the direct binding force of constitutional norms in relations among private parties. These findings enhance the understanding of the nature of constitutional influence and provide

a foundation for further research on the constitutionalization of private law and the development of human rights guarantees beyond the sphere of state enforcement.

Keywords: Constitution, horizontal effect, vertical effect, constitutional rights, private law, constitutionalization, comparative constitutional law.

Анотація | У статті досліджується горизонтальний та вертикальний вплив Конституції як двох взаємопов'язаних вимірів її дії в сучасних правових системах. Традиційне уявлення про конституцію як інструмент, спрямований виключно на органи публічної влади, трансформується в контексті розвитку доктрини прав людини та конституціоналізації приватного права. Питання співвідношення вертикального і горизонтального впливу Конституції ґрунтовно аналізували такі зарубіжні вчені, як Р. Кей, Р. Алексі, Е. Барак, С. Гардбаум, Е. Чемеринський, П. Ондреєк, Дж. Гудсон, К. Шмідт та інші. В українській доктрині відповідні аспекти впливу Конституції на приватноправову сферу досліджували О. Бориславська, О. Скакун, О. Батанов, Ю. Тодика, О. Скрипнюк, В. Погорілко, С. Головатий та інші дослідники. Вертикальний вплив Конституції, що ґрунтується на її найвищій юридичній силі та здатності визначати напрям діяльності органів публічної влади, співіснує із горизонтальним впливом, який проявляється у поширенні конституційних принципів і гарантій на відносини між приватними суб'єктами. Метою статті є з'ясування змісту, меж та співвідношення цих двох моделей дії Конституції на основі порівняльно-правового аналізу. Встановлено, що правові системи демонструють різні моделі горизонтального впливу - від обмеженого застосування через загальні норми приватного права до визнання прямої зобов'язуючої сили конституційних норм у взаєминах між приватними особами. Отримані результати сприяють глибшому розумінню природи конституційного впливу та можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень у сфері конституціоналізації приватного права та розвитку гарантій прав людини поза межами державного примусу.

Ключові слова: Конституція, горизонтальний вплив, вертикальний вплив, конституційні права, приватне право, конституціоналізація, порівняльне конституційне право.

Вступ. Питання впливу конституції на правову систему раніше традиційно розглядалося крізь призму її вертикальної дії - як акта найвищої юридичної сили, що визначає ієрархію нормативно-правових актів та спрямованість діяльності органів публічної влади. Однак у сучасних умовах дедалі більшої актуальності набуває горизонтальний вимір конституційного впливу, що виявляється в поширенні конституційних норм-принципів і прав людини на сферу приватноправових відносин, де формально відсутній елемент державної влади. Такий зсув акцентів породжує як теоретичні, так і практичні виклики, пов'язані з визначенням меж впливу конституції на відносини між приватними суб'єктами, а також із балансуванням між автономією волі в контексті свободи договору та необхідністю захисту фундаментальних прав. З огляду на посилення впливу конституційних принципів на інші галузі права, а також на різноманітність наявних підходів, питання співвідношення вертикального й горизонтального впливів конституції потребує системного дослідження.

Проблематика горизонтального ефекту конституційних прав активно вивчається в зарубіжній доктрині. Значний внесок у формування підходів до вертикальної дії та меж застосування конституційних прав у сфері приватних відносин зробили R. Kay, J. Goodson, C. Schmidt, L. BeVier, J. Harrison, W. Diamond та інші. У європейському контексті важливими є концепції А. Барендта, А. Барака, Р. Алексі, К. Мельцера, М. Мьоллера, П. Ондржека та інших, які запропонували різні моделі опосередкованого та прямого впливу конституційних прав на приватне право. Також слід відзначити праці Е. Чемеринського, який пропонує системний аналіз доктринальних підходів до реалізації конституційних гарантій поза межами публічно-правового простору. В українській науці окремі аспекти конституціоналізму та його впливу на приватноправову сферу розглядалися у працях О. Бориславської, О. Батанова, М. Савчина, О. Скакун та інших дослідників, однак цілісного порівняльного аналізу горизонтального та вертикального впливу конституції в національному контексті досі не здійснено.

Таким чином, **метою статті** є з'ясування змісту та співвідношення вертикального і горизонтального впливу конституції, виявлення їхніх ключових доктринальних моделей та визначення можливостей імплементації зарубіжних підходів у національну правову систему. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до розуміння вертикальної та горизонтальної дії конституційних норм; окреслити основні моделі реалізації горизонтального та вертикального ефектів конституції.

Сучасні підходи до розуміння співвідношення конституційного права з приватним правом. Традиційно в юридичній науці існувало чітке розмежування між конституційним правом (як правом публічним) та приватним правом. Конституційне право розглядалося як фундаментальна галузь із визначеними предметом і межами, чітко відокремлена від інших галузей, насамперед приватного права. Хоча й визнавалося, що норми приватного права мають відповідати конституції, вплив конституційних норм безпосередньо на приватні відносини заперечувався¹.

Відповідно, конституція сприймалася передусім як правовий акт, покликаний регулювати здійснення політичної влади та встановлювати її межі в інтересах особи. Конституційне право при цьому обмежувалося сферою публічно-правових відносин, не поширюючись на приватні. Такий підхід ґрунтувався на концепції верховенства конституції над іншими правовими нормами, водночас виключаючи її безпосереднє застосування до дій приватних осіб. Безпосередня дія конституційних норм у приватноправовій сфері, на думку критиків, може породжувати низку проблем, зокрема істотне зміщення балансу влади шляхом передачі частини законодавчих повноважень судам, наділеним правом ухвалювати рішення конституційного характеру².

Водночас дедалі частіше загрозу правам людини становить не лише й не стільки держава, скільки недержавні, приватні за своєю природою суб'єкти. Сучасні реалії свідчать, що приватні правовідносини дедалі більше зазнають загроз із боку таких суб'єктів, які нерідко володіють суттєвою (хоча й непублічною за своєю природою) владою, через що традиційне розмежування між конституційним і приватним правом втрачає актуальність. У різних правових системах сформувався різні підходи до захисту від приватних суб'єктів та визначення ступеня ефективності конституційних норм у приватних відносинах. Зрештою, межа між конституційним і приватним правом, які традиційно вважалися чітко розмежованими сферами, суттєво розмилася³.

У сучасному конституційному праві розрізняють вертикальний і горизонтальний ефекти фундаментальних прав. Вертикальний ефект передбачає застосування фундаментальних прав у відносинах між особою та державою. Натомість горизонтальний ефект стосується застосування цих прав у відносинах між приватними особами, що породжує складні питання взаємодії конституційного і приватного права⁴.

У різних країнах це питання вирішують по-різному. У США домінує концепція «state action» (так званої «державної дії»), яка передбачає, що конституційні права і свободи обмежують лише дії держави, та виключає пряме застосування конституційних прав у приватній сфері⁵. Натомість у Німеччині розвинуто доктрину «Drittwirkung» (так звану «дію у відносинах із третіми особами»), яка визнає горизонтальну дію фундаментальних (конституційних) прав⁶ та поширення їхнього зобов'язального ефекту не лише на державу, а й на приватних суб'єктів у взаєминах між собою.

У німецькому конституційному праві доктрина «дії у відносинах із третіми особами» (Drittwirkung) дістала значну підтримку серед правознавців, тоді як в американській юридичній науці до цієї концепції ставляться обережно. У межах доктрини «державної дії» (state action doctrine) у США визнано, що шкода, заподіяна недержавними суб'єктами, може бути приписана

¹ Chemerinsky E. Constitutional Law: Principles and Policies. 2023. P. 549.

² Kay R.S. The State Action Doctrine, The Public-Private Distinction, and the Independence of Constitutional Law. Constitutional Comment. 1993. Vol. 10. P. 337-338.

³ Ondrejek P. A Structural Approach to The Effect of Fundamental Rights on Legal Transactions in Private Law. European Constitutional Law Review. 2017. Vol. 13, No. 2. P. 281.

⁴ Gardbaum S. The «Horizontal Effect» of Constitutional Rights. Michigan Law Review. 2003. Vol. 102. P. 389-390

⁵ Chemerinsky E. Constitutional Law: Principles and Policies. 2023. P. 546-548.

⁶ Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. 2002. P. 138-145.

державі⁷. Принцип юридичного верховенства й обов'язкової сили Конституції передбачає, що положення про фундаментальні права слід розглядати як «об'єктивні вищі норми»⁸.

Подібні дискусії відбувалися під час ухвалення Хартії прав і свобод Канади 1982 року, а також у процесі розробки конституцій Південної Африки 1993 і 1996 років. У цих країнах, а також у межах системи Європейської конвенції з прав людини визнається, що норми приватного права мають відповідати фундаментальним правам людини, а держава зобов'язана забезпечувати їхній захист.

Горизонтальний ефект конституційних прав (Німеччина: доктрина *Drittwirkung*). Горизонтальний ефект (horizontal effect) конституційних прав означає поширення їхньої дії не лише на відносини між особою та державою (вертикальний ефект), а й на відносини **між приватними особами**. Цей підхід ґрунтується на визнанні того, що в сучасних умовах приватні суб'єкти - особливо великі корпорації, медіаструктури чи роботодавці - можуть створювати загрози правам і свободам, подібні за масштабом до загроз із боку держави⁹.

У Німеччині діє особлива доктрина горизонтального впливу фундаментальних прав - *Drittwirkung* (тобто «дія на третіх осіб»). Вона визначає, яким чином фундаментальні права, закріплені в Основному законі Німеччини (*Grundgesetz*), впливають на відносини між приватними особами. Згідно з цією доктриною, хоча фундаментальні права адресовані державі, вони також поширюються на приватні відносини. Це реалізується переважно через опосередковану горизонтальну дію - *mittelbare Drittwirkung*¹⁰.

Ключову роль у становленні цієї доктрини відіграла справа *Lüth* (BVerfGE 7, 198, 1958), у якій Федеральний конституційний суд встановив, що фундаментальні права є не лише індивідуальними гарантіями, а й «об'єктивним порядком цінностей», який проникає в усю правову систему¹¹. Відповідно, вирішуючи приватну справу, суддя повинен тлумачити норми цивільного права з урахуванням фундаментальних прав. Таке розуміння підтверджують і науковці, які стверджують, що фундаментальні права мають подвійну природу - вони є водночас суб'єктивними правами особи та об'єктивними нормами, які формують загальне право¹².

У світовій теорії та практиці розрізняють **два основні види горизонтального ефекту**: пряму та опосередковану горизонтальну дію. Пряма горизонтальна дія (*unmittelbare Drittwirkung*) визнається тоді, коли фундаментальні права застосовуються безпосередньо між приватними особами, проте така форма рідко підтримується судами. Натомість за опосередкованої горизонтальної дії (*mittelbare Drittwirkung*) фундаментальні права не застосовуються напряду, але впливають на тлумачення й розвиток приватного права (трудоного, договірної, деліктного). Це основна й загально визнана форма в Німеччині, де фундаментальні права вважаються не лише суб'єктивними правами особи, а й об'єктивним порядком цінностей, який «випромінюється» на всю правову систему.

Пряма горизонтальна дія передбачає, що конституційні права застосовуються безпосередньо у відносинах між приватними особами, тобто суди можуть прямо посилатися на конституційні норми під час вирішення приватноправових спорів.

Яскравим прикладом є система Південно-Африканської Республіки. Конституція ПАР у розділі 8 прямо передбачає, що «Біль про права застосовується до всього права та є обов'язковим для законодавчої, виконавчої, судової влади та всіх органів держави». Однак далі вказано, що «Положення Білля про права є обов'язковим для фізичної або юридичної особи, якщо і тією мірою, якою воно є застосовним, з урахуванням характеру відповідного права та характеру будь-якого обов'язку, який цим правом встановлюється». Тут йдеться про Білля про права, що становить розділ 2 Конституції Південно-Африканської Республіки 1996 року. Він є невід'ємною частиною самої

⁷ Barendt E. The United States and Canada: State Action, Constitutional Rights and Private Actors. In Dawn Oliver & Jörg Fedtke (Eds.), *Human Rights and the Private Sphere: A Comparative Study*. London-New York: Routledge-Cavendish. 2007. P. 400-401.

⁸ Gardbaum S. The «Horizontal Effect» of Constitutional Rights. *Michigan Law Review*. 2003. Vol. 102. P. 387, 393.

⁹ Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. 2012. P. 415-416.

¹⁰ Möller J. *The Global Model of Constitutional Rights*. 2012. P. 172-175.

¹¹ Kommers D., Miller R. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. 2012. P. 361-364.

¹² Alexy R. *A Theory of Constitutional Rights*. 2002. P. 138-145.

Конституції й містить каталог фундаментальних прав і свобод, зокрема право на рівність, право на людську гідність, свободу вираження поглядів, право на життя, свободу зібрань і об'єднань, право на доступ до суду тощо.

Особливість південноафриканського Білля про права полягає в тому, що він прямо передбачає: фундаментальні права можуть застосовуватися не лише у відносинах «держава - особа» (вертикально), а й «особа - особа» (горизонтально), якщо це виправдано характером права та обов'язку. Це створює підґрунтя для прямої горизонтальної дії, на відміну від Німеччини, де переважає опосередкована дія. Таким чином, Білля про права є обов'язковим не лише для держави, а й для приватних осіб, якщо це є «можливим і доцільним» з урахуванням характеру права та обмежень, встановлених Конституцією. Це дає змогу судам безпосередньо застосовувати конституційні положення у трудових спорах, а також у конфліктах щодо свободи слова чи рівності¹³.

Цю модель обґрунтовують кількома аргументами. По-перше, «охоронна природа» фундаментальних прав не є властивістю, спрямованою лише проти держави. У ситуації, коли необхідно захищати гідність людини, обмеження захисту фундаментальних прав лише від держави не відповідає їхньому реальному призначенню. По-друге, оскільки конституційні положення сформульовано у широких й абстрактних термінах, ускладнюється визначення того, хто саме несе відповідальність за захист фундаментальних прав. Якщо конституційні норми поширюються лише на дії держави, особи залишаються вразливими до загроз із боку інших суб'єктів. З огляду на свою природу, ці права можуть також бути обов'язковими для окремих приватних осіб. По-третє, оскільки різні види влади (не лише публічна) суттєво впливають на суспільне життя, фундаментальні права слід захищати також від інших владних суб'єктів, крім держави. Нарешті, визнання прямого горизонтального ефекту дає змогу уніфікувати судові рішення, що забезпечує правову визначеність та передбачуваність¹⁴.

У Німеччині, як уже зазначалося вище, сформувалася доктрина *Drittwirkung*, згідно з якою фундаментальні права, хоча й адресовані державі, можуть впливати на відносини між приватними особами. Однак переважає концепція *опосередкованої горизонтальної дії* (*mittelbare Drittwirkung*). Опосередкована дія передбачає, що конституційні права не застосовуються безпосередньо в приватних відносинах, а впливають на тлумачення та розвиток приватного права. У такому разі суди використовують норми конституції як орієнтир під час застосування цивільного, трудового чи торгового права. Фундаментальні права розглядаються не лише як суб'єктивні гарантії, а й як «об'єктивний порядок цінностей», який пронизує всю правову систему та впливає на тлумачення приватноправових норм¹⁵.

Перевага опосередкованої горизонтальної дії полягає в тому, що вона враховує деякі критичні зауваження щодо моделі прямого ефекту. Найбільше пряму горизонтальну дію критикують за надання значних повноважень судам, зокрема судам конституційної юрисдикції. У межах моделі опосередкованої горизонтальної дії метою є запобігання передачі конституційних повноважень від одного органу іншому шляхом покладення обов'язку із забезпечення та захисту фундаментальних прав як на законодавчий, так і на судовий органи. З огляду на це вважають, що така модель усуває проблеми, притаманні прямому ефекту, і сприяє дотриманню принципу поділу влади. Крім того, на відміну від прямого ефекту, у моделі опосередкованої горизонтальної дії фундаментальні права діють через правові норми та судові рішення. Як наслідок, за такого підходу вплив прав на окремих осіб є опосередкованим. Завдяки цьому вважають, що модель опосередкованої горизонтальної дії зберігає автономію особи в приватноправових відносинах і забезпечує існування приватного права як окремої та автономної сфери в межах усїєї правової системи¹⁶. Таким чином,

¹³ Currie D., De Waal J. *The Bill of Rights Handbook*. 2013. P. 44-46.

¹⁴ Barak A. *Constitutional Human Rights and Private Law*. Yale Law School Legal Scholarship Repository, *Review of Constitutional Studies*. 1996. Vol. 3, Issue 2. P. 225.

¹⁵ Grimm T. *The Constitution in the Process of Denationalization*. 2012. P. 210-211.

¹⁶ Barak A. *Constitutional Human Rights and Private Law*. Yale Law School Legal Scholarship Repository, *Review of Constitutional Studies*. 1996. Vol. 3, Issue 2. P. 236.

у Німеччині **опосередкована горизонтальна дія** є основним механізмом захисту прав у приватних відносинах, що дає змогу зберегти баланс між приватною автономією та конституційними цінностями.

Вертикальний ефект конституції (США: доктрина державної дії (State Action Doctrine)).

Вертикальний ефект (vertical effect) конституційних прав означає їхню дію у відносинах «особа - держава». Тобто фундаментальні права слугують насамперед гарантіями проти державного свавілля та обмежують діяльність державної влади в усіх її проявах - законодавчому, виконавчому та судовому.

Вертикальний ефект є результатом «класичного (негативного) конституціоналізму»¹⁷, який має на меті обмеження державної влади та покладення на державу обов'язку захищати права особи й утримуватися від їх порушення. За такого підходу мета конституції полягає в «гарантуванні»¹⁸, тобто в обмеженні державної влади та забезпеченні прав індивіда. Хоча ця мета втілюється в принципах верховенства права та поділу влади, розгляд конституції виключно як інструменту обмеження державної влади¹⁹ призводить до ігнорування суттєвіших небезпек, зокрема загрози свавілля з боку приватних осіб.

На відміну від горизонтального ефекту, який поширює дію конституції на приватні правовідносини, vertical effect традиційно розглядають як базову функцію конституційних прав. Він передбачає, що держава повинна не лише утримуватися від порушення прав людини, а й активно створювати умови для їхнього здійснення.

На відміну від європейських систем, американське право обмежує сферу застосування конституційних прав виключно діями держави. Цю позицію впевнено й чітко окреслив Верховний суд США у справі Civil Rights Cases, постановивши, що Чотирнадцята поправка не поширюється на дії приватних осіб²⁰. У пізніших справах, зокрема у справі Shelley v. Kraemer, суд кваліфікував діяльність як «державну дію», коли суди забезпечували виконання дискримінаційних приватних договорів. Таким чином, він фактично поширив дію конституції на приватну сферу, обґрунтовуючи це тим, що в такому разі йдеться про вплив приватного суб'єкта на інших осіб, який за своєю природою нагадує державне втручання (state action). Аналогічне тлумачення застосовано також у справі Marsh v. Alabama, де приватна компанія виконувала функції, притаманні державі, а отже, підлягала конституційним обмеженням²¹.

Проте загальне правило залишається чітким: Конституція США не застосовується у відносинах між приватними особами, за винятком окремих випадків, про які йтиметься нижче (*public function, entanglement*).

У системі конституційного права США вертикальний ефект фундаментальних прав виявляється насамперед через доктрину *державної дії*. Її сутність полягає в тому, що положення Конституції, зокрема Білля про права та наступні поправки, поширюються виключно на дії держави та її органів. Іншими словами, обов'язок дотримуватися конституційних прав покладається лише на державу, тоді як приватні особи не є їхніми безпосередніми адресатами.

Теоретичне підґрунтя цієї доктрини ґрунтується на уявленні про природу конституційних прав як інструменту стримування державної влади. Історично конституції створювали для обме-

¹⁷ Goodson J. The State of the State Action Doctrine. *Touro Law Review*. 2017. Vol. 33, Issue 2. P. 271-310.

¹⁸ Sartori G. *Comparative Constitutional Engineering, an Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York University Press. 1997. P. 198.

¹⁹ Sajo A. *Limiting Government. An Introduction to Constitutionalism*. Budapest. 1999. P. 14.; Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 247-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2015_61_30

²⁰ Chemerinsky E. *Constitutional Law: Principles and Policies*. 2023. P. 548-551.

²¹ Ibid. P. 552-553.

ження владних повноважень, запобігання державним зловживанням і гарантування індивідуальної свободи²². З огляду на це Білл про права розглядали як «щит проти держави», а не як універсальний регулятор усіх суспільних відносин. Відповідно, судова практика послідовно ґрунтувалася на тому, що порушення конституційних прав можливе лише за умови прямої чи опосередкованої причетності держави.

У справі *Civil Rights Cases* Верховний суд чітко закріпив цю позицію, зазначивши, що Чотирнадцята поправка, яка гарантує рівний захист законом, адресована державі й не поширюється на дії приватних осіб²³. Це рішення стало ключовим у формуванні доктрини державної дії та визначило її подальший розвиток. Відтоді загальне правило полягає в тому, що приватна дискримінація чи інші обмеження прав, якщо вони не пов'язані з діяльністю держави, не підпадають під дію конституції.

Водночас доктрина державної дії не означає, що приватна сфера повністю залишається поза правовим регулюванням. Коли виникає потреба захистити особу від порушень її прав приватними суб'єктами, американська система права використовує інші інструменти - спеціальне законодавство (зокрема, закони про громадянські права), а також деліктні й договірні норми. Таким чином, забезпечується чітке розмежування між конституційним і приватним правом, а також між відносинами «держава - особа» та «особа - особа»²⁴.

У теоретичному вимірі доктрина державної дії підкреслює подвійний характер свободи: з одного боку, це свобода від втручання держави, а з іншого - автономія приватної сфери, яка регулюється іншими правовими інструментами. Такий підхід дає змогу зберегти баланс між потребою захисту індивідуальних прав та прагненням уникнути надмірної «конституціоналізації» приватного життя²⁵.

Попри загальне правило, згідно з яким положення Конституції США застосовуються лише до дій держави, судова практика виробила кілька важливих винятків. Вони виникли як реакція на ситуації, коли приватні суб'єкти за своїми повноваженнями чи зв'язками настільки наближаються до держави, що їхня діяльність починає розглядатися як «державна дія»²⁶. Таке тлумачення дає змогу забезпечити захист прав і свобод навіть у тих випадках, коли формально держава не є безпосереднім учасником правовідносин.

Першим із таких винятків є *public function exception*. Його зміст полягає в тому, що конституційні права поширюються на приватних суб'єктів тоді, коли вони виконують функції, традиційно притаманні державі²⁷. Ця концепція ґрунтується на тому, що певні завдання мають настільки публічний характер, що їх здійснення не може бути відокремлене від обов'язку дотримуватися конституційних гарантій²⁸. У справі *Marsh v. Alabama* Верховний суд дійшов висновку, що приватна компанія, яка керувала населеним пунктом, фактично перебрала на себе функції органів державної влади. Оскільки управління містом належить до виключних державних функцій, дії компанії були прирівняні до «державної дії» і підпали під обмеження, встановлені Конституцією. Таким чином, приватний суб'єкт, виконуючи державні завдання, втрачає імунітет від дії фундаментальних прав.

²² Henkin L. A New Birth of Constitutionalism: Genetic Influences and Genetic Defects. In Rosenfeld M. (Ed.), *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy: Theoretical Perspectives*. New York, USA: Duke University Press. 1994. P. 39-54.
URL: <https://doi.org/10.1515/9780822396406-003>

²³ Robin West. Response to State Action and a New Birth of Freedom. 2004. 92 GEO. L.J. P. 819, 824.

²⁴ Siegel S. The Constitution and Private Government: Toward the Recognition of Constitutional Rights in Private Residential Communities Fifty Years After *Marsh v. Alabama*. WM. & MARY BILL RTS. J. 1998. Vol. 6. P. 461.

²⁵ Goodson J. The State of the State Action Doctrine. *Touro Law Review*. 2017. Vol. 33, Issue 2. P. 271-310.

²⁶ Schmidt C.W. On Doctrinal Confusion: The Case of the State Action Doctrine. *Brigham Young University Law Review*. 2013. Vol. 2013, Issue 3. P. 575-624.

²⁷ Diamond W.A. State Action and the Public Function Doctrine: Are There Really Public Functions? *University of Richmond Law Review*. 1979. Vol. 13, Iss. 3. P. 579-610.

²⁸ Meacham M.M. The Perfect Storm: How Narrowing of the State Action Doctrine Threatens Civil Rights. *Idaho Law Review*. 2021. Vol. 57. P. 223-260.

Другим винятком є *entanglement exception*. Його застосовують тоді, коли приватний суб'єкт настільки тісно пов'язаний із державою, що його діяльність фактично стає продовженням державної політики або державного втручання у приватні відносини²⁹. Це може виявлятися у фінансуванні, регуляторному контролі чи співпраці з державними органами, внаслідок чого дії приватних осіб набувають характеру державних. У справі *Shelley v. Kraemer* Верховний суд постановив, що виконання судами дискримінаційних договорів між приватними особами становить «державну дію». Сам факт того, що державні органи забезпечували юридичну силу дискримінаційних угод, свідчив про опосередковану підтримку державою таких практик. Суд визнав це неприпустимим і поширив дію конституційних гарантій на подібні випадки.

Обидва винятки тлумачаться звужено й застосовуються з обережністю, щоб запобігти надмірному поширенню дії Конституції на приватну сферу в США³⁰. Проте вони відіграють важливу роль у тих ситуаціях, коли приватна влада фактично набуває ознак державної, і дають змогу забезпечити належний рівень захисту прав і свобод у системі, де Конституція традиційно обмежує лише державу.

Висновки. Аналіз горизонтального та вертикального впливу конституції засвідчує, що сучасне конституційне право вже не обмежується виключно сферою публічно-владних відносин. Вертикальна модель дії конституції, яка ґрунтується на її найвищій юридичній силі та підпорядкованості їй усієї системи нормативно-правових актів, залишається фундаментальною для забезпечення стабільності правопорядку. Водночас розвиток концепції прав людини спричинив поступове розширення конституційного впливу на приватноправову сферу, де відносини між фізичними та юридичними особами також потребують відповідності базовим конституційним принципам.

Аналіз доктринальних підходів свідчить про наявність різних моделей реалізації горизонтального ефекту конституційних прав: від концепції опосередкованої дії через загальні норми приватного права до визнання можливості прямого застосування конституційних норм між приватними суб'єктами. Вибір конкретної моделі залежить від особливостей правової системи, співвідношення публічного та приватного права, а також від усталеного розуміння природи конституційних прав. Попри відмінності між підходами, спільною для більшості правових систем є тенденція до посилення конституційного впливу на сферу автономії волі, що зумовлює переосмислення традиційного розмежування між дією конституції у вертикальному та горизонтальному вимірах.

Дослідження цієї теми потребує глибокого аналізу співвідношення позитивних зобов'язань держави та автономії приватних суб'єктів у контексті реалізації прав у приватноправових відносинах. Особливої уваги потребує питання меж імперативного впливу конституційних норм на свободу договору та інші диспозитивні конструкції приватного права. Також доцільним є порівняльний аналіз моделей прямого й опосередкованого горизонтального ефекту в окремих правопорядках з метою подальшого теоретичного узагальнення та концептуального осмислення співвідношення вертикальної та горизонтальної дії конституції як двох взаємодоповнювальних складників єдиного процесу конституціоналізації правової системи.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. 2002. P. 138-145.
2. Barak A. Constitutional Human Rights and Private Law. Yale Law School Legal Scholarship Repository, Review of Constitutional Studies. 1996. Vol. 3, Issue 2. P. 225, 236.
3. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. 2012. P. 415-416.

²⁹ Watts J.L. State Action and the Private Use of Deadly Force. Notre Dame Law Review. 2018. Vol. 93, No. 1. P. 45-98.

³⁰ BeVier L., Harrison J. The State Action Principle and Its Critics. Virginia Law Review. 2010. Vol. 96, Issue 8. P. 1767-1820.

4. Barendt E. The United States and Canada: State Action, Constitutional Rights and Private Actors. In Dawn Oliver Jörg Fedtke (Eds.), *Human Rights and the Private Sphere: A Comparative Study*. London-New York: Routledge-Cavendish. 2007. P. 400-401.
5. BeVier L., Harrison J. The State Action Principle and Its Critics. *Virginia Law Review*. 2010. Vol. 96, Issue 8. P. 1767-1820.
6. Chemerinsky E. *Constitutional Law: Principles and Policies*. 2023. P. 546-553.
7. Currie D., De Waal J. *The Bill of Rights Handbook*. 2013. P. 44-46.
8. Diamond W.A. State Action and the Public Function Doctrine: Are There Really Public Functions? *University of Richmond Law Review*. 1979. Vol. 13, Iss. 3. P. 579-610
9. Gardbaum S. The «Horizontal Effect» of Constitutional Rights. *Michigan Law Review*. 2003. Vol. 102. P. 387-393.
10. Goodson J. The State of the State Action Doctrine. *Touro Law Review*. 2017. Vol. 33, Issue 2. P. 271-310.
11. Grimm T. The Constitution in the Process of Denationalization. 2012. P. 210-211.
12. Henkin L. A New Birth of Constitutionalism: Genetic Influences and Genetic Defects. In Rosenfeld M. (Ed.), *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy: Theoretical Perspectives*. New York, USA: Duke University Press. 1994. P. 39-54. <https://doi.org/10.1515/9780822396406-003>
13. Kay R.S. The State Action Doctrine, The Public-Private Distinction, And The Independence of Constitutional Law. *Constitutional Comment*. 1993. Vol. 10. P. 337-338.
14. Kommers D., Miller R. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. 2012. P. 361-364.
15. Meacham M.M. The Perfect Storm: How Narrowing of the State Action Doctrine Threatens Civil Rights. *Idaho Law Review*. 2021. Vol. 57. P. 223-260.
16. Möller J. The Global Model of Constitutional Rights. 2012. P. 172-175.
17. Ondrejek P. A Structural Approach to The Effect of Fundamental Rights on Legal Transactions in Private Law. *European Constitutional Law Review*. 2017. Vol. 13, No. 2. P. 281.
18. Robin West. Response to State Action and a New Birth of Freedom. 2004. 92 *GEO. L.J.* P. 819, 824.
19. Sajo A. *Limiting Government. An Introduction to Constitutionalism*. Budapest. 1999. P. 14.
20. Sartori G. *Comparative Constitutional Engineering, an Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York University Press. 1997. P. 198.
21. Schmidt C.W. On Doctrinal Confusion: The Case of the State Action Doctrine. *Brigham Young University Law Review*. 2013. Vol. 2013, Issue 3. P. 575-624.
22. Siegel S. The Constitution and Private Government: Toward the Recognition of Constitutional Rights in Private Residential Communities Fifty Years After *Marsh v. Alabama*. *WM. MARY BILL RTS. J.* 1998. Vol. 6. P. 461.
23. Watts J.L. State Action and the Private Use of Deadly Force. *Notre Dame Law Review*. 2018. Vol. 93, No. 1. P. 45-98.
24. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2015_61_30

References

Bibliography:

1. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. 2002. P. 138-145.
2. Barak A. Constitutional Human Rights and Private Law. *Yale Law School Legal Scholarship Repository, Review of Constitutional Studies*. 1996. Vol. 3, Issue 2. P. 225, 236.
3. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. 2012. P. 415-416.
4. Barendt E. The United States and Canada: State Action, Constitutional Rights and Private Actors. In Dawn Oliver Jörg Fedtke (Eds.), *Human Rights and the Private Sphere: A Comparative Study*. London-New York: Routledge-Cavendish. 2007. P. 400-401.
5. BeVier L., Harrison J. The State Action Principle and Its Critics. *Virginia Law Review*. 2010. Vol. 96, Issue 8. P. 1767-1820.
6. Boryslavska O. Sutnist konstitutsionalizmu: konstitutsionalizm yak ideolohiia, doktryna ta praktyka obmezhenoho pravlinnia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria yurydychna*. 2015. Vyp. 61. S. 247-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2015_61_30
7. Chemerinsky E. *Constitutional Law: Principles and Policies*. 2023. P. 546-553.
8. Currie D., De Waal J. *The Bill of Rights Handbook*. 2013. P. 44-46.
9. Diamond W.A. State Action and the Public Function Doctrine: Are There Really Public Functions? *University of Richmond Law Review*. 1979. Vol. 13, Iss. 3. P. 579-610
10. Gardbaum S. The «Horizontal Effect» of Constitutional Rights. *Michigan Law Review*. 2003. Vol. 102. P. 387-393.
11. Goodson J. The State of the State Action Doctrine. *Touro Law Review*. 2017. Vol. 33, Issue 2. P. 271-310.

12. Grimm T. The Constitution in the Process of Denationalization. 2012. P. 210-211.
13. Henkin L. A New Birth of Constitutionalism: Genetic Influences and Genetic Defects. In Rosenfeld M. (Ed.), *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy: Theoretical Perspectives*. New York, USA: Duke University Press. 1994. P. 39-54. <https://doi.org/10.1515/9780822396406-003>
14. Kay R.S. The State Action Doctrine, The Public-Private Distinction, And The Independence of Constitutional Law. *Constitutional Comment*. 1993. Vol. 10. P. 337-338.
15. Kommers D., Miller R. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. 2012. P. 361-364.
16. Meacham M.M. The Perfect Storm: How Narrowing of the State Action Doctrine Threatens Civil Rights. *Idaho Law Review*. 2021. Vol. 57. P. 223-260.
17. Möller J. The Global Model of Constitutional Rights. 2012. P. 172-175.
18. Ondrejek P. A Structural Approach to The Effect of Fundamental Rights on Legal Transactions in Private Law. *European Constitutional Law Review*. 2017. Vol. 13, No. 2. P. 281.
19. Robin West. Response to State Action and a New Birth of Freedom. 2004. 92 GEO. L.J. R. 819, 824.
20. Sajo A. *Limiting Government. An Introduction to Constitutionalism*. Budapest. 1999. P. 14.
21. Sartori G. *Comparative Constitutional Engineering, an Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York University Press. 1997. P. 198.
22. Schmidt C.W. On Doctrinal Confusion: The Case of the State Action Doctrine. *Brigham Young University Law Review*. 2013. Vol. 2013, Issue 3. P. 575-624.
23. Siegel S. The Constitution and Private Government: Toward the Recognition of Constitutional Rights in Private Residential Communities Fifty Years After *Marsh v. Alabama*. *WM. MARY BILL RTS. J.* 1998. Vol. 6. P. 461.
24. Watts J.L. State Action and the Private Use of Deadly Force. *Notre Dame Law Review*. 2018. Vol. 93, No. 1. P. 45-98.